

ויקרא פרק יח

(א) וַיְדַבֵּר יְקֹנֵק אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

(ב) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֲנִי יְקֹנֵק אֱלֹהֵיכֶם:

(ג) כַּמַּעֲשֵׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִשְׁבַּתְּכֶם בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ וְכַמַּעֲשֵׂה אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אֲנִי מְבִיא אֲתֶכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ וּבְחַקְתִּיהֶם לֹא תִלְכּוּ:

(ד) אֵת מִשְׁפָּטֵי תַעֲשׂוּ וְאֵת חֻקֹּתַי תִּשְׁמְרוּ לְלֶכֶת בְּהֵם אֲנִי יְקֹנֵק אֱלֹהֵיכֶם:

(ה) וְשִׁמְרַתֶּם אֵת חֻקֹּתַי וְאֵת מִשְׁפָּטֵי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֲתֶם הָאֲדָם וְחֵי בְהֵם אֲנִי יְקֹנֵק: ○

תלמוד בבלי מסכת יומא דף סז עמוד ב

תנו רבנן: +ויקרא יח+ את משפטי תעשו - דברים שאלמלא נכתבו דין הוא שיכתבו, ואלו הן: עבודה זרה, וגלוי עריות, ושפיכות דמים, וגזל, וברכת השם. ואת חקתי תשמרו - דברים שהשטן ואומות העולם משיבים עליהן, ואלו הן: אכילת חזיר, ולבישת שעטנז, וחליצת יבמה, וטהרת מצורע, ושעיר המשתלח. ושמה תאמר מעשה תוהו הם - תלמוד לומר +ויקרא יח+ אני ה' - אני ה' חקקותיו, ואין לך רשות להרהר בהן.

רבינו חננאל מסכת יומא דף סז עמוד ב

ת"ר את משפטי תעשו. דברים שאילו לא נכתבו דין שיכתבו ואלו הן ע"ז וג"ע וש"ד וגזל וברכת השם. ואת חקותי תשמרו. דברים שיצוה"ר מקטרג עליהן ואומות העולם משיבין עליהן. ואלו הן אכילת חזיר ולבישת שעטנז ורוק יבמה ושיער נזיר וצפורי מצורע ושעיר המשתלח והרבעת כלאים ושור הנסקל ופטר חמור ועגלה ערופה ובשר בחלב ושמה תאמר מעשה תוהו הנה אני ה' חקקותי גזירה [היא] ואין לך רשות להרהר בהן.

רש"י מסכת יומא דף סז עמוד ב

משפטי - משמע דברים המיושרים, והדין נותן לעשותו.

חוק - משמע שאינו אלא גזירת מלך, כמו ושימה לחק (שמואל א ל), וישם אותה יוסף לחוק (בראשית מז).

רש"י ויקרא פרשת אחרי מות פרק יח

(ד) את משפטי תעשו - אלו דברים האמורים בתורה במשפט, שאלו לא נאמרו, היו כדאי לאמרן:

ואת חקותי תשמרו - דברים שהם גזירת המלך, שיצר הרע משיב עליהם, למה לנו לשומרן, ואומות העולם משיבין עליהם, כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז וטהרת מי חטאת, לכך נאמר אני ה' גזרתי עליכם, אי אתם רשאים להפטר:

מהרש"א חידושי אגדות מסכת יומא דף סז עמוד ב

דין הוא שיכתבו כו'. ר"ל שאילו לא נכתב לישראל בנתינת התורה דין הוא שיכתבו לפי שהם מצות בני נח ואלו הן ע"ז כו'. אבל את חקותי תשמרו גם אחר שנכתבו השטן ואומות העולם משיבין כו'. שלא ניתנו ליכתב: ת"ל אני ה' אני ה' חקקותי. מל' חקיקה וכתובה. ואמר ואלו הן אכילת חזיר כו'. יש לעיין בזה למה נקט אכילת חזיר טפי משאר טמאים ונראה ע"פ מ"ש פ' כ"ה כל דאסר לן רחמנא שרי לן כוותיה כו' אסר לן חזיר שרי לן מוחא דשיבוטא כו' והיינו דהשטן ועובדי כוכבים משיבין עליה דמאיזה טעם אסר לן זה ושרי לן דכוותיה וכן לבישת שעטנז הוא איסור ודכוותיה תכלת בסדין מצוה וכן חליצת יבמה דהותרה אשת אח ומצוה לייבם ושוב ע"י חליצה תיאסר אשת אחיו וכה"ג איכא בפיוט של פרשת פרה מכלאי בגדים תכלת בסדין מאשת אח יבום האח כו' ע"ש וטהרת מצורע שצריך ב' צפרים אחד לקרבן לה' וא' לשלוח וכן שעיר המשתלח שהיו שני שעירים אחוים ושום הא' לה' והשני לעזאזל ובה יתיישב דלא קחשיב הכא פרה אדומה דכתיב בה נמי חוקה דלא חשיב אלא הני דאיכא בהו דכוותיה ועד"ז יתפרשו הכתובים הכפלים בענין זה שאמר כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם וגו' שלא היה לכם לישוב שם אלא דרך גירות כמ"ש כי גר יהיה זרעך כו' ולפי שישבתם שם בקבע יש לחוש שלמדתם ממעשיהם וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא וגו' ויהיה לכם ירושה וישיבה בה ויש לחוש ג"כ על לימוד מעשיהם הרעים וע"כ בא אזהרה פרטית שלא תעשו כן ואמר את משפטי לפי שיש מצות מושכלות שדת אלהים מובדלת מדת הנימוסית ואמר באותן מובדלים את משפטי תעשו ולא משפטם ואח"כ אמר את חקותי תשמרו וגו' ואמר שוב ושמרתם את חקותי כפל השמירה בהם שצריכים אזהרה ביותר לפי שהשטן והעובדי כוכבים משיבין עליהן ואמר עוד ואת משפטי שגם דת נמוסית מסכים בה והיינו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כמ"ש כהן לוי וישראל לא נאמר אלא האדם שגם עובדי כוכבים בכלל ואמר אם תאמר א"כ לא תקבל אתה שחר עליהן כמו העובדי כוכבים ע"כ אמר אני ה' נאמן לשלם לך שחר גם לזאת ודו"ק:

ספרא קדושים פרשה י

(כב) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, אם מובדלים אתם מן העמים הרי אתם לשמי ואם לאו הרי אתם נבוכדנצר מלך בבל וחביריו, ר' אלעזר בן עזריה אומר מנין שלא יאמר אדם אי איפשי ללבוש שעטנז אי אפשי לאכול בשר חזיר, אי איפשי לבוא על הערוה, אבל איפשי מה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כן ת"ל ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי נמצא פורש מן העבירה ומקבל עליו מלכות שמים.

שמונה פרקים לרמב"ם פרק ו

הפרק הששי - בהפרש בין המעולה והמושל בנפשו.

אמרו הפילוסופים, שהמושל בנפשו, אף על פי שיעשה המעשים המעולים - הרי הוא עושה הטובות והוא מתאוה למעשי הרעות ומשתוקק להם, והוא ניפתל עם יצרו, ומתנגד במעשהו למה שיעירוהו אליו כוחו ותאוותו ותכונת נפשו, והוא עושה הטובות והוא מצטער בעשייתן. אבל המעולה - הרי הוא נמשך במעשהו אחר מה שיעירוהו אליו תאוותו ותכונתו, ויעשה הטובות והוא מתאוה ומשתוקק להן. ובהסכמה מן הפילוסופים, שהמעולה יותר טוב ויותר שלם מן המושל בנפשו. אבל, אמרו, אפשר שיעמוד המושל בנפשו במקום שהמעולה עומד בהרבה מן הדברים, ומדרגתו פחותה בהכרח, להיותו מתאוה לפועל הרע, ואף על פי שלא יפעלהו, אבל תשוקתו לו היא תכונה רעה בנפש. וכבר אמר שלמה כיוצא בזה, אמר: +משלי כא, י+ "נפש רשע איוותה רע". ואמר בשמחת המעולה במעשה הטובות, והצטער מי שאינו מעולה בעשייתן, זה המאמר: +משלי כא, טו+ "שמחה לצדיק עשות משפט, ומחיתה לפועלי און". הרי זה מה שייראה מדברי התורה, המתאים למה שזכרוהו הפילוסופים.

וכאשר חקרנו אחר דברי החכמים בזה הענין, מצאנו להם, שהמתאוה לעבירות ומשתוקק להן - יותר טוב ויותר שלם מאשר לא יתאוה להן ולא יצטער בהנחתן. עד שאמרו, שכל מה שיהיה האדם יותר טוב ויותר שלם - יהיו תשוקתו לעבירות וצערו בהנחתן יותר חזקים, והביאו בזה מעשיות, ואמרו: "כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו". לא די בזה, אלא שאמרו כי שכר המושל בנפשו גדול כפי שעור צערו במושלו בנפשו, ואמרו: "לפום צערא אגרא". ויתר על כן, שהם ציוו שיהיה האדם מושל בנפשו, והזהירו מלומר: אני בטבעי איני מתאוה לזאת העבירה, ואפילו לא אסרתה התורה, והוא אומרם: "רבן שמעון בן גמליאל אומר, לא יאמר אדם אי אפשר לאכול בשר בחלב, אי אפשר ללבוש שעטנז, אי אפשר לבוא על הערוה, אלא אפשרי, ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי".

ולפי המובן מפשטי שני הדברים בתחילת המחשבה, הרי שני המאמרים סותרים זה את זה. ואין הדבר כן, אלא שניהם אמת, ואין ביניהם מחלוקת כלל. וזה, שהרעות אשר הן אצל הפילוסופים רעות - הן אשר אמרו שמי שלא יתאוה להן יותר טוב ממי שיתאוה להן וימשול בנפשו מהן, והם הדברים המפורסמים אצל בני האדם כולם שהם רעות, כשפכות דמים, וגניבה, וגזל, והונאה, והזק למי שלא הרע, וגמול רע למיטיב, וזלזול הורים, וכיוצא באלה. והן המצוות אשר יאמרו עליהן החכמים עליהם השלום: "דברים שאלמלי לא נכתבו ראויים היו לכותבן", ויקראון קצת חכמינו האחרונים אשר חלו חולי 'המדברים': 'המצוות השכליות'. ואין ספק כי הנפש אשר תתאוה לדבר מהם ותשתוקק אליו - היא נפש חסירה, וכי הנפש המעולה לא תתאוה לדבר מאלה הרעות כלל, ולא תצטער בהימנעה מהן. אבל הדברים אשר אמרו החכמים שהמושל בנפשו מהם יותר טוב ושכרו יותר גדול - הן המצוות השמעיות, וזה נכון, כי אלמלא התורה לא היו רעות כלל, ולפיכך אמרו שצריך האדם להניח נפשו על אהבתם, ולא ישים מונעו מהם אלא התורה.

והתבונן בחכמתם, עליהם השלום, ובמה המשילו. שהוא לא אמר: לא יאמר אדם אי אפשר להרוג את הנפש, אי אפשר לגנוב, אי אפשר לכזב, אלא אפשרי ומה וכו'; ואמנם הביא דברים כולם שימעיים: בשר בחלב, ולבישת שעטנז ועריות. ואלה המצוות וכיוצא בהן הן אשר יקראן ה': 'חוקותי', אמרו: "חוקים שחקקתי לך ואין לך רשות להרהר בהם, ואומות העולם משיבין עליהן, והשטן מקטרט עליהן, כגון פרה אדומה ושעיר המשתלח" וכו'. ואותן אשר קראון האחרונים 'שכליות' - ייקראו: 'מצוות', כמו שבארו החכמים.

וכבר התבאר מכל מה שאמרנוהו, אלו עבירות יהיה מי שלא ישתוקק אליהן יותר טוב ממי שישתוקק אליהן וימשול בנפשו מהן, ואלו מהן יהיה הדבר בהן להפך. וזה חידוש נפלא, והשלמה מופלאה בין שני המאמרים, ולשון שני המאמרים מורה על אמיתת מה שבארנוהו. וכבר נשלמה כוונת זה הפרק.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לג עמוד ב

אלא, על קן צפור יגיעו רחמיך מאי טעמא? - פליגי בה תרי אמוראי במערבא, רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא; חד אמר: מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית, וחד אמר: מפני שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים, ואין אלא גזרות.

ספר מורה הנבוכים חלק ג פרק כו

כמו שחלקו אנשי העיון מבעלי התורה אם מעשיו יתעלה נמשכים אחר חכמה או אחר הרצון לבד לא לבקשת תכלית כלל, כן חלקו זאת המחלוקת בעצמה במה שנתן לנו מן המצות, שיש מי שלא יבקש לזה סבה כלל, ויאמר שהתורות כולם נמשכות אחר הרצון לבד, ויש מי שיאמר שכל מצוה ואזהרה מהן נמשכת אחר החכמה והמכוון בה תכלית אחת, ושהמצות כולם יש להם סבה, ומפני התועלת צוה בהם, והיות לכלם עלה אלא שאנחנו נסכל עלת קצתם ולא נדע אופני החכמה בהן, הוא דעתנו כלנו ההמון והסגולות וכתובי התורה מבוארים בזה, חוקים ומשפטים צדיקים, משפטי ה' אמת צדקו יחדו, ואלו שנקראים חקים כשעטנז ובשר בחלב ושעיר המשתלח, ואשר כתבו עליהם החכמים ז"ל ואמרו דברים שחקקתי לך כבר אין לך רשות להרהר בהם והשטן מקטרט בהן ואומות העולם משיבין עליהם, לא יאמין המון החכמים שהם ענינים שאין להם סבה כלל ולא בוקש להם תכלית, כי זה יביא לפעולת ההבל כמו שזכרנו, אבל יאמין

המון החכמים שיש להם עלה, ר"ל תכלית מועילה על כל פנים, אלא שנעלמה ממנו, אם לקצור דעתנו או לחסרון חכמתנו. כל המצות אם כן יש להם סבה, ר"ל כי למצוה הוא או לאזהרה יש תכלית מועילה, מהם מה שהתבאר לנו צד התועלת בהן, כאזהרה מן הרציחה ומן הגניבה, ומהן מה שלא התבארה תועלתם כמו שהתבאר בנזכרים, כאשר הערלה וכלאי הכרם, והם אשר תועלתם מבוארת אצל ההמון יקראו חכמים, ואלו שאין תועלתם מבוארת אצל ההמון יקראו חכמים, ויאמרו תמיד כי לא דבר רק הוא מכם, ואם רק הוא מכם, רוצה לומר שאין נתינת אלו המצות דבר רק שאין תכלית מועילה לו, ואם יראה בדבר מהמצות שענינו כן החסרון הוא מהשגתכם, וכבר ידעת הדבר המפורסם אצלנו ששלמה ידע סבות המצות כולן מלבד פרה אדומה, וכן אמרם שהשם העלים סבות המצות שלא יזלזלו בהן, כמו שאירע לשלמה בשתי מצות אשר התבארה עלתם, ועל זה העקר נמשכו כל דבריהם וכתובי הספרים יורו עליו, אלא שאני מצאתי דבר לחכמים ז"ל בבראשית רבה יראה ממנו בתחלת מחשבה שקצת המצות אין להם עלה אלא המצוה בהן לבד, ולא כיון בהם תכלית אחרת ולא תועלת נמצאת, והוא אמרם שם וכי מה איכפת לו להקב"ה בין מי שהוא שוחט מן הצואר למי שהוא שוחט מן העורף הוי אומר לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות שנאמר אמרת ה' צרופה וגו', ועם היות המאמר הזה נפלא מאד שלא ימצא לו דומה בדבריהם, פרשתי אני בו פירוש תשמעהו עתה עד שלא נצא מסדר דבריהם כלום ולא נפרד מהשורש המוסכם עליו, והוא היות כל המצות בוקש בהם תכלית מועילה במציאות, כי לא דבר רק הוא וגו', ואמר לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוננו, אני ה' דובר צדק מגיד מישרים, ואשר צריך שיאמינהו כל מי שדעתו שלמה בזה הענין הוא מה שאספרהו, וזה שכלל המצוה יש לה סבה בהכרח ומפני תועלת אחת צוה בה, אבל חלקיה הם אשר נאמר בהם שהם למצוה לבד, והמשל בו שהריגת בעלי חיים לצורך המזון הטוב מבוארת התועלת כמו שאנחנו עתידים לבאר, אמנם היותו בשחיטה לא בנחירה, ובפסיקת הוויט והגרגרת במקום מיוחד, אלו וכיוצא בהן לצרף בהם את הבריות, וכן יתבאר לך ממשלם שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף, וזכרתי לך זה המשל מפני שבא בדבריהם ז"ל שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף, אבל אמנת הדבר הוא, כי כאשר הביא ההכרח לאכילת בעלי חיים כיון למיתה הקלה עם קלות המעשה, שא"א הכאת צואר אלא בסיף וכיוצא בו והשחיטה אפשר בכל דבר, ולברור מיתה קלה התנו חדוד הסכין ואשר ראוי להמשיל באמת מענין החלקים הוא הקרבן, כי המצוה בהקרבת הקרבן יש לה תועלת גדולה מבוארת כמו שאני עתיד לבאר, אבל היות הקרבן האחד כבש והאחד איל והיות מספרם מספר מיוחד, זה א"א לתת לו עלה כלל, וכל מי שמטריד עצמו לתת סבה לדבר מאלו החלקים הוא בעיני משתגע שגעון ארוך ואינו מסיר בזה ההרחקה אך מוסיף הרחקות, ומי שידמה שאלו יש להם סבה, הוא רחוק מן האמת כמי שידמה שהמצוה כולה היא ללא תועלת נמצאת. ודע שהחכמה חיבה, ואם תרצה אמור שהצורך מביא, להיות שם חלקים שאין להם סבה, וכאלו הוא דבר נמנע בחק התורה שלא יהיה בה דבר מזה הכת, ואפני ההמנעות בו שאמרך למה היה כבש ולא היה איל, השאלה היא בעצמה היתה מתחייבת אלו נאמר איל מקום כבש, שא"א מבלתי מין אחד, וכן למה היו שבעה כבשים ולא היו שמנה כן היו שואלים אם היו שמונה או י' או כ' שא"א מבלי מספר בהכרח, וכאלו ידמה זה לטבע האפשר אשר א"א מבלתי היות האחד מן האפשרים, ואין ראוי לשאל למה היה זה האפשר ולא היה זולתו מן האפשרים, כי זאת השאלה תתחייב אלו היה הנמצא האפשר האחר מקום זה, ודע זה הענין והבינהו, ואשר אמרו בו תמים מהיות לכל מצוה סבה, ואשר ידע מהם שלמה הוא תועלת המצוה בכלל לא חקירת כל חלקיה, ואחר שהענין כן אני רואה לחלוק התרי"ג מצות לכללים רבים, ויהיה כל כלל כולל מצות רבות שהן ממין אחד או קרובים בעניינם, ואגיד לך סבת כל כלל מהם ואראה תועלתו אשר אין ספק בה ולא מדחה. ואח"כ אשוב לכל מצוה בפני עצמה מהמצות ההם אשר יכללם הכלל ההוא ואבאר לך סבתה, עד שלא ישאר מהם רק קצת סבות מעטות מאד הם אשר לא התבארו לי סבתם עד היום, וכן התבאר לי ג"כ קצת חלקי מצות ותנאי קצתם ממה שאפשר לתת סבתו, והנה תשמע אח"כ כל זה, ואי אפשר לי לבאר לך אלו הסבות כולם אלא אחר שאקדים לך פרקים רבים אכלול בהם הקדמות מועילות שהם הצעה לענין זה אשר כוונתי, והם אלו הפרקים אשר אתחיל בהן עתה:

ספר מורה הנבוכים חלק ג פרק מח

...ואמנם מצות שחיטת בהמה היא הכרחית, מפני שהמזון הטבעי לבני אדם הוא מין הזרעים והצומחים בארץ ומבשר בעלי חיים, והטוב שבבשר הוא מה שהותר לנו לאכול, וזה מה שלא יסופק בו רופא, וכאשר הביא הכרח טוב המזון להריגת בעלי חיים כונה התורה לקלה שבמיתות ואסרה שיענה אותם בשחיטה רעה ולא בנחירה ולא יחתך מהם אבר כמו שבארנו, וכן אסר לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד, להשמר ולהרחיק לשחוט משניהם הבן לעיני האם, כי צער בעלי חיים בזה גדול מאד, אין הפרש בין צער האדם עליו וצער שאר ב"ח, כי אהבת האם ורחמיה על הולד אינו נמשך אחר השכל רק אחר פעל הכח המדמה הנמצא ברוב בעלי חיים כמו שנמצא באדם, והיה זה הדין מיוחד בשור ושה, מפני שהם מותר לנו אכילתם מן הבייתות הנהוג לאכלם, והם אשר תכיר מהם האם את הולד, וזהו הטעם ג"כ בשלוח הקו, כי הביצים אשר שכבה האם עליהם והאפרוחים הצריכים לאמם על הרוב אינם ראויים לאכילה, וכשישלח האם ותלך לה לא תצטער בראות לקיחת הבנים, ועל הרוב יהיה סבה להניח הכל, כי מה שהיה לוקח ברוב הפעמים אינו ראוי לאכילה, ואם אלו הצערים הנפשיים חסה תורה עליהם בבהמות ובעופות כל שכן בבני אדם, ולא תקשה עלי באמרם על קן צפור יגיעו רחמיך וגו', כי הוא לפי אחת משתי הדעות אשר זכרנום, ר"ל דעת מי שחושב שאין טעם לתורה אלא הרצון לבד, ואנחנו נמשכנו אחר הדעת השני...

רמב"ן דברים פרק כב

(ו) כי יקרא קן צפור לפניך - גם זו מצוה מבוארת מן אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (ויקרא כב כח). **כי הטעם בשניהם לבלתי היות לנו לב אכזרי ולא נרחם, או שלא יתיר הכתוב לעשות השחתה לעקור המין אף על פי שהתיר השחיטה במין ההוא, והנה ההורג האם והבנים ביום אחד או לוקח אותם בהיות להם דרור לעוף כאלו יכרית המין ההוא:**

וכתב הרב במורה הנבוכים (ג מח) כי טעם שלוח הקן וטעם אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, **כדי להזהיר שלא ישחוט הבן בעיני האם כי יש לבהמות דאגה גדולה בזה, ואין הפרש בין דאגת האדם לדאגת הבהמות על בניהם, כי אהבת האם וחנותה לבני בטנה איננו נמשך אחרי השכל והדבור אבל הוא מפעולת כח המחשבה המצויה בבהמות כאשר היא מצויה באדם. ואם כן, אין עיקר האיסור באותו ואת בנו רק בבנו ואותו, אבל הכל הרחקה. ויותר נכון, בעבור שלא נתאכזר. ואמר הרב ואל תשיב עלי ממאמר החכמים (ברכות לג ב) האומר על קן צפור יגיעו רחמיק, כי זו אחת משתי סברות, סברת מי שיראה כי אין טעם למצות אלא חפץ הבורא, ואנחנו מחזיקים בסברא השניה שיהיה בכל המצות טעם. והוקשה עליו עוד מה שמצא בב"ר (מד א) וכי מה איכפת לו להקב"ה בין שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף, הא לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות שנאמר (משלי ל ה) כל אמרת אלוה צרופה:**

וזה הענין שגזר הרב במצות שיש להם טעם, מבואר הוא מאד כי בכל אחד טעם ותועלת ותקון לאדם, מלבד שכר מאת המצוה בהן יתברך. וכבר ארז"ל (סנהדרין כא ב) מפני מה לא נתגלו טעמי תורה וכו', ודרשו (פסחים ק"ט א) ולמכסה עתיק, זה המגלה דברים שכסה עתיק יומין ומאי ניהו טעמי תורה. וכבר דרשו בפרה אדומה (במדב"ר יט ג ד), שאמר שלמה על הכל עמדת, ופרשה של פרה אדומה חקרת, ושאלתי ופשפשתי, אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קהלת ז כג), ואמר ר' יוסי בר' חנינא אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה לך אני מגלה טעם פרה אדומה אבל לאחרים חקה, דכתיב (זכריה יד ו) והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון, יקפאון כתיב, דברים המכוסים מכם בעולם הזה עתידין להיות צפויים לעולם הבא, כהדין סמיא דצפי, דכתיב (ישעיה מב טז) והולכתי עורים בדרך לא ידעו, וכתיב (שם) אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים, שכבר עשיתים לר' עקיבא. הנה בארו שאין מניעות טעמי תורה ממנו אלא עורון בשכלנו, ושכבר נתגלה טעם החמורה שבהם לחכמי ישראל, וכאלה רבות בדבריהם, ובתורה ובמקרא דברים רבים מודיעין כן, והרב הזכיר מהן:

אבל אלו ההגדות אשר נתקשו על הרב, כפי דעתי ענין אחר להם, שרצו לומר שאין התועלת במצות להקב"ה בעצמו יתעלה, אבל התועלת באדם עצמו למנוע ממנו נזק או אמונה רעה או מדה מגונה, או לזכור הנסים ונפלאות הבורא יתברך ולדעת את השם. וזהו "לצרף בהן", שיהיו ככסף צרוף, כי הצורף הכסף אין מעשהו בלא טעם, אבל להוציא ממנו כל סיג, וכן המצות להוציא מלבנו כל אמונה רעה ולהודיענו האמת ולזכור תמיד:

ולשון זו האגדה עצמה הזכרה בילמדנו (תנחומא שמיני ח) בפרשת זאת החיה, וכי מה איכפת לו להקב"ה בין שוחט בהמה ואוכל או נוחר ואוכל כלום אתה מועילו או כלום אתה מזיקו, או מה איכפת לו בין אוכל טהורות או אוכל טמאות, אם חכמת חכמת לך (משלי ט יב), הא לא נתנו המצות אלא לצרף את הבריות, שנאמר (תהלים יב ז) אמרות ה' אמרות טהורות, ונאמר כל אמרת אלוה צרופה, למה, שיהא מגין עליך. **הנה מפורש בכאן שלא באו לומר אלא שאין התועלת אלין יתעלה שיצטרך לאורה כמחושב מן המנורה, ושיצטרך למאכל הקרבנות וריח הקטרת, כנראה מפשוטיהם. ואפילו הזכר לנפלאותיו שעשה שצוה לעשות לזכר ליציאת מצרים ומעשה בראשית, אין התועלת לו, רק שנדע אנחנו האמת ונזכה בו עד שנהיה ראויים להיות מגן עלינו, כי כבודנו וספרנו בנפלאותיו מאפס ותוהו נחשבו לו: והביא ראיה מן השוחט מן הצואר והעורף לומר שכולם לנו ולא להקב"ה, לפי שלא יתכן לומר בשחיטה שיהא בה**

תועלת וכבוד לבורא יתברך בצואר יותר מהעורף או הניחור, אלא לנו הם להדריכנו בנתיבות הרחמים גם בעת השחיטה. והביאו ראיה אחרת, או מה איכפת לו בין אוכל טהורות והם המאכלים המותרים, לאוכל טמאות והם המאכלים האסורים, שאמרה בהם התורה (ויקרא יא כח) טמאים המה לכם, ורמז שהוא להיותנו נקיי הנפש חכמים משכילי האמת. ואמרם אם חכמת חכמת לך, הזכירו כי המצות המעשיות כגון שחיטת הצואר ללמדנו המדות הטובות, והמצות הגדורות במינין לזקק את נפשותינו, כמו שאמרה תורה (שם כ כה) ולא תשקצו את נפשותיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמוש האדמה אשר הבדלתי לכם לטמא, א"כ כלם לתועלתנו בלבד. וזה כמו שאמר אליהוא (איוב לה ו) אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו, ואמר (שם פסוק ז) או מה מידך יקח. **וזה דבר מוסכם בכל דברי רבותינו: ושאלו בירושלמי בנדרים (פ"ט ה"א) אם פותחין לאדם בכבוד המקום בדברים שבינו לבין המקום, והשיבו על השאלה הזאת, אי זהו כבוד המקום כגון סוכה שאיני עושה לולב שאיני נוטל תפילין שאיני מניח, והיינו כבוד המקום, משמע דלנפשיה הוא דמהני, כהדא אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח, אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו. הנה בארו שאפילו הלולב והסוכה והתפילין שצוה בהן שיהו לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה הוציאת ה' ממצרים, אינן לכבוד ה' יתברך, אבל לרחם על נפשותינו. וכבר סדרו לנו בתפלת יום הכפורים, אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמוד לפניך כי מי יאמר לך מה תעשה ואם יצדק מה יתן לך. וכן אמר בתורה (לעיל י ג) לטוב לך, כאשר פירשתי (שם פסוק יב), וכן ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים (לעיל ו כד). והכוונה בכלם לטוב לנו, ולא לו יתברך ויתעלה, אבל כל מה שנצטוינו שיהיו בריותיו צרופות ומזוקקות בלא סיגי מחשבות רעות ומדות מגונות:**

וכן מה שאמרו (ברכות לג ב) לפי שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים ואינן אלא גזרות, לומר שלא חס האל על קן צפור ולא הגיעו רחמיו על אותו ואת בנו, שאין רחמיו מגיעין בעלי הנפש הבהמית למנוע אותנו מלעשות בהם צרכנו, שאם כן היה אוסר השחיטה, אבל טעם המניעה ללמד אותנו מדת הרחמנות ושלא נתאכזר. כי האכזריות תתפשט בנפש האדם, כידוע בטבחים שוחטי השורים הגדולים והחמורים שהם אנשי דמים זובחי אדם

אכזרים מאד, ומפני זה אמרו (קידושין פב א) טוב שבטבחים שותפו של עמלק. **ונהנה המצות האלה בבהמה ובעוף אינו רחמנות עליהם, אלא גזירות בנו להדריכנו וללמד אותנו המדות הטובות.** וכן יקראו הם כל המצות שבתורה עשה ולא תעשה גזירות, כמו שאמרו (מכילתא בחדש ו) במשל המלך שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עליהם גזירות, אמר להם כשיקבלו מלכותי אגזור עליהם גזירות, כך אמר הקדוש ברוך הוא קבלתם מלכותי אנכי ה' אלהיך (שמות כ ב), קבלו גזירותי לא יהיה לך וכו' (שם פסוק ג):

אבל במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה בשלוח הקן מדרש שיש במצוה סוד, אמר רבי רחמאי מאי דכתיב שלח תשלח את האם ולא אמר את האב, אלא שלח תשלח את האם בכבוד אותה בינה שנקראת אם העולם דכתיב (משלי ב ג) כי אם לבניה תקרא. מאי ואת הבנים תקח לך, אמר רבי רחמאי אותם בנים שגדלה ומאי ניהו שבעת ימי הסוכה ודיני שבעת ימי השבוע וכו'. **ונהנה המצוה הזאת רומזת לענין גדול, ולכך שכרה מרובה למען ייטב לך והארכת ימים:**

דרשות הר"ן הדרוש התשיעי ד"ה ואחר כך

...ואחר כך פרט מעלת כל אחד מהם, רוצה לומר מן החקים והמשפטים. **ופתח תחילה בחוקים, ואמר (שם ו) ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה.** ומקרא זה נאמר כנגד יצר הרע (והוא כאמרו) [שמסיתו לומר] איך אשמור החוקים האלה ונהיה בעבורם קלס(ה) בכל הארצות, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (יומא סז ב) שיצר הרע ואומות העולם מקטרגים עליהם, מפני שענינים וטעמים נעלם, ולפיכך אמר להם שלא ימשך זה מהם, אבל ההפך, כי מצד החוקים ימשך שיאמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. וביאר סיבת זה ואמר (שם ז) כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלוקינו בכל קראינו אליו, **ופירוש הענין הזה, כי מי שיעשה איזה דבר זר מאד, לא יראה בו טעם כלל, אם לא ימשך ממנו תועלת מבואר נגלה, אז ראוי באמת שיחשב לשוטה וסכל, אבל אם ימשך ממנו ענין נפלא רב תועלת, כל עוד שיהיה הפעל ההוא יותר זר, יחשב העושהו לחכם מופלא,** כמו שנאמר בדרך משל, שאיש אחד ירפא חולי אחד בדרכים הידועים במלאכת הרפואה, ואיש אחד ירפאנו בדברים זרים מאד, אין ההקש מחייב כלל, שאין ספק, שזה השני יחשב לחכם יותר מופלא, מצד שהוא משיג הדברים הנשגבים להשיג מצד המחקר הטבעי. **כן הוא זה הענין בשוה, כי העמים שיראו אתכם מקיימים החוקים האלה שאין הדעת מסכמת בהם, כקרבתם וזולתם, ויראו שעל ידיהם השכינה שורה בכם, ושהשכינה קרובה אליכם יותר מכולם, על כרחם יצטרכו להודות שאין זה מצד המשפטים הנעשים לתיקון המדינות, שהרי לכל אנשי עם ומדינה יש משפטים והנהגות יסודר בהם כללם, ואיך לא ישיגו מהם המעלה אשר אתם משיגים, ולפיכך יאמרו על כרחם, אף על פי שהנגלה מהחוקים יראה כשחוק וקלס, על כרחם אינו כן, אלא בהכרח נצטרך להודות שעם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. וזהו לשון רק עם חכם ונבון, כמו שאומר אף על פי שנראה נגלה כעם סכל, על כרחם אחרי ראותנו הנמשך, נצטרך לומר שהוא עם חכם.** ואחר כך צירף החוקים והמשפטים, ושיבחהם יחד, ואמר (שם ח) ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים. ובזה יש לתמוה, כי עם שהמשפטים הם צדיקים גם כפי הנגלה, אין ראוי לומר כן בחוקים. **אבל פירושו שכל טעם הדבר שהאומות לא ילעיגו על החוקים, מצד שני דברים, הראשון מצד שיראו לעין הנמשך מהם, כמו שאמר ומי גוי גדול, והשני אחרי ראותם שהמשפטים שטעמם מושג הם צדיקים.** כמו שאנחנו היום, אם נראה חכם מופלא שיחבר חיבורים ויעשה מעשיו בחכמה ובתבונה ובדעת, אם יראה בתוך דבריו או תוך מעשיו ענין לא נשיג טעמו, ניטיב המחשבה בה, ונאמר אין ספק שמי שחיבוריו ודבריו צדיקים ועשויים באמת וישר, שגם הדבר ההוא שלא נשיג טעמו עשוי כהוגן ובאמת וישר, והליאות והקיצור הוא מצדנו. **וזה אמרו אשר לו חקים ומשפטים צדיקים, כלומר שראוי לתלות ולומר שכשם שהמשפטים צדיקים כך החוקים...**

רש"ר הירש ויקרא פרשת אחרי מות פרק יח פסוק ד

(ד - ה) את - משפטי. המשפטים והחוקים שלי - ושלי בלבד - יסדירו את חייכם החברתיים והמוסריים. **בדרך כלל הכתוב מקדים חוקים וחוקות למשפטים ולשאר סוגי מצוות; ואילו כאן - בפתיחה לחוקים הקדושים והחושבים ביותר - הוא מקדים דווקא את המשפטים; ללמדנו, כנראה, שהסדר החברתי אף הוא עומד על הסדר המוסרי; והמשפטים, שה' כונן עליהם את החברה האנושית שלו, יכולים להתקיים רק על - ידי אותם אנשים, שהורתם ולידתם, חינוכם וחייהם הם תחת משטר חוקותיו על מוסר המין והמשפחה.**

בתורת - כהנים אמרו, שמשפטים הם "דברים הכתובים בתורה, שאילו לא נכתבו בדין היה לכתבן"; ואילו חוקים הם "אלו שיצר הרע משיב עליהם ואומות העולם משיבין עליהם". לאמיתו של דבר, אלו ואלו הם מאמרים של חכמת המשפט העליונה. אך הדברים והיחסים המוסדרים על - ידי המשפטים הם בתחום יחסי החברה של אנשים וחפצים; משום כך הם נוחים להכרה האנושית - מצד מהותם, זכותם וייעודם בחברה. שונים מאלה הם הדברים והיחסים, המוסדרים על - ידי החוקים; כגון טבעה הגופני והרוחני של נפש האדם; טיב החיים החושניים המתפתחים מהם ויחסייהם לייעודו הרוחני והמוסרי של האדם; הללו אינם נהירים לאדם, והם גלויים וידועים רק לה' שבראם. משום כך טעמי המשפטים נוחים להבנה; ואילו החוקים נראים חסרי טעם ותכלית - על - פי הראייה השטחית של הוגים משלנו ומשלם. משום כך יש משמעות גדולה למאמר שבתורת - כהנים, העומד על כך שפסוק ד נתן תחילה עשייה למשפטים ושמירה לחוקים; ואילו פסוק ה מצרף חוקים ומשפטים ונותן לשניהם שמירה ועשייה. כבר הזכרנו את דעת חז"ל על שמירת התורה (עי' פ"י בראשית ב, טו; כו, ה; שמות טו, כו): **ראשית "שמירה" היא עיני - לימוד תורה מתוך מסירות, בהירות והיקף. שכן תורה המונחת בקרן זוית - אך אין לה לומדים ומבינים - כבר ניטל ממנה התנאי הראשון לקיומה. עתה במבט ראשון היה עולה על הדעת, שלימוד המשפטים הוא נחוץ פחות - ושמא הוא מיותר כולו; שהרי אלו הן המצוות הקרויות "שכליות" - המתקבלות מאליהן לאחר עיון קל. כנגד זה יש להקפיד ביותר על קיום המשפטים - ושמא די כאן בקיום לבדו; שהרי הנזק החברתי של אי - הקיום גלוי כאן לעין. היפוכו של דבר בחוקים.**

במבט ראשון מובן, שלימוד החוקים הוא הכרח גמור; שהרי אלו הן המצוות הקרויות "שמעיות" - המתקבלות רק על ידי התגלות, ולעולם לא תימצאנה על ידי השכל האנושי. כנגד זה יהיו שיתפקו בלימוד החוקים, ולא יקפידו על קיומם; שהרי התועלת של קיומם והנזק של הזנחתם אינם גלויים לעין. משום כך אמנם נאמר כאן תחילה "את משפטי תעשו"; שכן קיום כל - שהוא של משפטי ה' הוא אפשרי גם לפני לימוד המשפט שנתגלה. כי כל אדם שנפשו לא הושחתה - יש בלבו תודעה כללית של משפט; וליבו אומר לו, מה זכותו של אדם מחברו; ואותה תודעה כללית של משפט - אף היא קולו של ה'. אולם אותם משפטים, שרק מהם יפרה ישע לחברה האנושית, והמשפט כפי שה' רואה - הללו טעונים לימוד מתוך דבר ההתגלות לא פחות מן החוקים.

מרחק רב מבדיל בין משפט ה' - לבין כל המשפטים של יצירה מדינית אנושית. כי הללו נובעים על פי רוב משיקולים של תועלת חיצונית; לפעמים קרובות אינם אלא קיפוחים משפטיים - שנערכו במידה ובתבונה; והם מבקשים לקיים את הכלל החברתי בכוח הדחף של האינטרס. ואילו "משפטי ה'" הם "אמת" - לאמתם של הדברים והיחסים; הם נובעים ממהותם הפנימית של הדברים, מעצם מושגם וייעודם; ולפיכך "צדקו יחידיו" (תהלים יט, י): אין הם מקפחים חליפות את זה לטובת זה, אלא הם צודקים תמיד כלפי כל אחד; הם מעניקים לכל אחד אותו מעמד ודורשים ממנו אותו מאמץ - המתאימים למשפט מהותו ויחסו. משפט ה' איננו אלא אמת שהוגשמה. משום כך אומר המשורר על העמים - בניגוד לעם של תורת ה' - כי לא רק חוקים, אלא גם "משפטים בל - ידעום" (תהלים קמז, כ). ולפיכך אמנם פתח כאן במלים ואת - חקתי תשמרו; כי החוקים טעונים שמירה תחילה ולימוד מעמיק ומתמיד; שהרי אלמלא נתגלו בדבר ה' - לא היתה לאדם כל תודעה עליהם. אך מיד הוסיף ואמר ללכת בהם; שכן תכלית השמירה והלימוד היא הקיום. "לא המדרש עיקר אלא המעשה" (אבות א, ז); או כלשון תורת - כהנים: "תשמרו ללכת בהם - לא המשנה נגוד אלא המעשה נגוד" ("נגוד" מלשון "נגד": התכלית שהיא לנגד עיני האדם). "תלמוד גדול" - רק מפני ש"מביא לידי מעשה" (קדושין מ ע"ב). יתר על כן, אין אדם זוכה לאמתה של תורה - אלא אם כן לומד על מנת לקיים: "שכל טוב לכל עושיהם - ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם" (ברכות יז ע"א). משום כך חזר וכלל כאן את שניהם כאחד - ליתן שמירה ועשייה לחוקים ולמשפטים; שכן רק אם שניהם האירו את הרוח, ושניהם מתגשמים בחיי הפרט והחברה - תושג מטרת השיא של שלמות אנושית...

משך חכמה ויקרא פרשת אחרי מות פרק יח פסוק ד

(ד - ה) את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו ללכת בהם אני ה' אלקיכם. ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אתם האדם וחי בהם אני ה'. הביאור כך: דהאומה בכללה תכליתה שיתנהגו על פי דרכי התורה וה' יהיה אלקיהם, כי אין ה' מיחד את שמו על הפרטי, כי הפרטי בלא צירוף כללי אינו תכליתי כלל. והנה האומה בכללה נקל אצלה להיות נזהר בחוקים - המה דברים הדתיים - מלהיות נזהר במשפטים - המה הנימוסיים והמשטר, חוקות הקבועים בשכל ובהנהגה הנכונה. וכשלושה של ירושלים יוכיח, שהוכיחון הנביא (ישעיה א, יב): "מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי וכו' ועתה מרצחים כספך היה לסיגים וכו'", הרי בחוקים היו נזהרים ומקיימים כל מצוות הדתיות, רק במשפטים היו סוררים. אולם יחיד הפרטי לו לבדו נקל להיות זהיר במשפטים - שמשיגים מצד השכל ומצד הנימוס - וכמו (שבת לא, א) "כל מה דסני לך לחברך לא תעביד", עד כי קראו בירושלמי (קידושין א, ז) מצות כיבוד אב ואם מצוה קלה, מפני שהיא מושגת מצד השכל הישר בלא ציווי דתי. ואמרו עליה (ירושלמי שם) שהיא כפריעת חוב [ולכן אתי שפיר מה דאמר בקידושין לד, ב במצות עשה שלא הזמן גרמא ילפינן ממורא, דנשים חייבין. ופריך ונילף מתלמוד תורה לפטור! ותמהו דהא לחומרא בעי לאקושי. ובזה מבואר דמורא וכיבוד אב המה מצד הנימוס והשכל, וכמעט שאין זה בגדר מצוה, רק בגדר משפט. וכן דריש ר' יהושע במכילתא על קרא (בשלח טו, כה) ב"שם שם לו חוק ומשפט", "משפט" - זה כיבוד אב ואם, וכבר דרשו דהוקשו אשה לאיש לכל משפטים שבתורה, דהוי כפריעת חוב, ואתי שפיר]. והנה אצל רבים לא שייך לומר שיגדרו את הרבים בסייגים במשפטים, דמאי חזית לוותר על ממון זה יותר מממון זה! הלא אם כה יהא נוגע לזה ואם כה יהא נוגע לזה? אבל בחוקים שייך סייגים, שיאסרו שניות וכיוצא בזה, ויוסיפו מחול על הקודש, וישבתו מכל טורח. אבל בפרטי שייך לומר שיעשה סייג גם למשפטים, כמו איוב שויתר משלו, "ולמען תלך בדרך טובים" (משלי ב, כ).

ובזה הכתובים מאירים, שמתחילה מדבר על כלליות האומה, ולכן אמר "את משפטי תעשו" [שזה צריך להזהיר קודם אצל הכל, שבה יפרצו תחילה] "ואת חוקותי תשמרו" [שבזה יעשו סייגים וגדרים] "ללכת בהם" - להתקיים בהם - "אני ה' אלקיכם". ואחר זה הזהיר הפרטי: "ושמרתם את חוקותי" [שזה נגד השכל וצריך להזהירו קודם] "ואת משפטי" - שבשניהם יעשה סייגים - "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" - שיקנה חיי עלמא, שיפה קורת רוח בעולם הבא יותר מכל חיי העולם הזה (אבות ד, יז). מה שאין כן בהכלל, התכלית באומה בעולם הזה, כאשר הארכיו הקדמונים.